

Nieuwe woonvormen in Europa

B. E. T. A. KESLER

Van 5-9 april 1989 is in Hamburg een congres gehouden met als thema "Nieuwe woonvormen in Europa" als bijdrage aan de woonvragen die zich aandienen voor de jaren negentig. Acht Europese landen presenteerden hun vernieuwingen op het gebied van het wonen en hun visie op de toekomst. Beatrice Kesler was erbij en herkende veel.

Voor dit door de Duitse Wohnbund, in samenwerking met de Oostenrijkse, georganiseerde congres is ook een Nederlandse bijdrage gevraagd. Piet Houben en Fokke Wind van de TU Delft presenteerden de film over ouderen en alternatieven en hun onderzoek in Leiden naar innovatie en introductie van innovaties die een alternatief voor het verzorgingshuis kunnen zijn. Trevor James van de Stichting Abakus en voorheen werkzaam bij het LOBH (Landelijke Organisatie Belangengroepen Huisvesting) ging in op woon-werkalternatieven en het begeleidings- en evaluatieproject "verbouw panden". Over Centraal Wonen ging mijn bijdrage. Dit team werd ingeleid door Helga Fassbinder (TU Eindhoven), die de Nederlandse volkshuisvestingssituatie schetste en met de Duitse vergeleek en de discussie in goede banen leidde.

De opkomst was overweldigend. Was er op grond van de inschrijvingen op zo'n 400 deelnemers gerekend, er kwamen er nog een paar honderd onaangemeld bij op de eerste dag, hetgeen tot chaos leidde. Die werd nog groter door de bezetting van de zaal door een vijftigtal gemaskerde sympatisanten van de RAF-hongerstakers, die een verklaring aflegden en eisen stelden. De kritiek op het congres, samengevat in de leuze "Hauserkampf ist klassenkampf", karakteriseerde het geheel als uitsluitend gebaseerd op professionele en kapitalistische interesses van zogenaamde links-intellectuele burgerlijkheid, die zo mogelijk op private wijze met staatsgeld huizen realiseert, maar voorbij gaat aan de arme woongroepen, die aan alternatieve banken

worden overgeleverd en zich in schulden en jarenlange verplichtingen moeten steken. De zaal werd een tijdje met spreekkoren over woningnood en klassestrijd bezig gehouden. Opvallend was dat niemand in de zaal klapte. Hoewel er zeker velen waren die sympathie voor de bezetters oprachten was de spanning groot, men was bang voor conflicten. Na een uur vertrok de groep, de zaal wat stil achterlatend.

Crisisachtige ontwikkelingen

Na dit "incident" gaat het aangekondigde programma van start. Het zijn de eerste sprekers, Walter Siebel en Klaus Novy, die me het meest aanspreken; misschien niet omdat zij een verrassende zienswijze presenteren, maar vooral vanwege de herkenning. Siebel bijt de spits af, vanuit de sociologische invalshoek met een huishoudkundig tintje. Historisch is de gezinswoning een jong verschijnsel. Wat valt er aan te karakteriseren? Een plek voor twee generaties, sociaal het gezinsdomein, sociaal-psychologisch het private domein, functioneel als het "niet-arbeidsdomein" en met twee beheersvormen, nl. huur of eigendom. Planning en inrichting van woning en omgeving richten zich steeds sterker op het huishouden als consumptie-eenheid, voor huishoudelijke productie en zelfwerkzaamheid is steeds minder plaats. Er zijn ontwikkelingen gaande - individualisering, toename kleinere huishoudens, emancipatie, milieu - die heel andere woon-werkvormen en woon-werkverhoudingen noodzakelijk maken. Veranderingen in arbeidstijden zullen ook de informele economie drastisch veranderen. De huidige stress bij werklozen en de stress bij werkhebbenden zal tot een herverdeling moeten leiden. Objectief is er tijd in overvloed. Die zal ingezet worden voor de verzorging van ouderen (die nu 90% in de informele sector plaatsvindt), voor de eigen woning en in de milieuzorg. De vervlechting van wonen en (betaald) werken zal gaan toenemen. Veranderingen zullen een lange adem vergen; nieuwe gedragsvormen van bewoners en beheerders, participatie van

bewoners, een infrastructuur die veel meer aandacht aan informele netwerken besteedt en een flexibel experimenteel programma. Ook op het terrein van het beheer zijn nieuwe vormen nodig. Past eigendom het best bij zeggenschap en autonomie, huur daarentegen past bij het streven naar ongebondenheid en flexibiliteit. Leefvormen en leefstijlen differentiëren en dit leidt tot heterogeniteit in buurten, waarbij maximale persoonlijke vrijheid en nabijheid nagestreefd worden. Het klinkt wellicht utopisch, maar de huidige crisisachtige maatschappelijke ontwikkelingen, de hoge werkloosheid en de lege steden, geven ook mogelijkheden voor nieuwe woonvormen, waarin individuen meer autonoom zijn. Het perspectief voor een brede doorbraak is aanwezig volgens Siebel.

Leerproces

In de tweede bijdrage bespreekt Novy de effecten van het politieke proces van deregulering. Hij gaat ook in op de grotere verscheidenheid aan leefvormen; de normaliteit van het gezin heeft afgedaan. Hij illustreert dat met cijfers van een aantal grote steden waar meer dan 50% 1-persoonhuishoudens zijn, (Berlijn 70%; Stockholm 62%). Daarop is men nog niet ingesteld. Historisch hebben de sociale bewegingen een belangrijke rol gespeeld om als sociale opdrachtgever in de bouw te fungeren. Ook bij de deregulering is opnieuw een rol weggelegd voor nieuwe sociale bewegingen. Een gezond eigenbelang (van bewonersgroepen) kan een belangrijke bijdrage leveren aan de realisering van nieuwe projecten.

Novy maakt een aantal opmerkingen die ik herken, zoals "in veel projecten heeft men teveel gemeenschappelijke ruimte" en "teveel idealen die men tegelijk wil verwezenlijken". In de voorbereiding bestaat er dikwijls een beeld van gemeenschappelijkheid, dat niet met de praktijk overeenkomt. Achteraf ziet men dan dat dat beeld overtrokken was, omdat blijkt dat men veel tijd nodig heeft voor andere kanten van het leven, zoals omgang met partner, kinderen, werk, familie, vrienden, hobbies en voor zichzelf. Er blijft maar een beperkte hoeveelheid tijd over voor de woongemeenschap en efficiënt gebruik daarvan vergt een goede organisatie. De opbouw van een goede sociale organisatie moet niet tot een technisch probleem gereduceerd worden, het maakt deel uit van de sociale verhoudingen.

Voor nieuwe sociale verhoudingen is een passende rechtsvorm nodig, zoals bijvoorbeeld het recht op de keuze van nieuwe medebewoners. Er zijn nieuwe sociale bouwers no-

dig, twintig huishoudens bijvoorbeeld moeten de steun kunnen krijgen die nodig is om een project te realiseren. Er is flexibiliteit nodig voor verschillende leefvormen en werkactiviteiten.

De nieuwe woonvormen hangen met zoveel thema's samen, die van belang zijn om tot een geïntegreerd oplossen van problemen te komen, dat het leerproces van groot belang is. Met name zullen ook de zogenaamde "mislukte" projecten heel zorgvuldig geëvalueerd moeten worden, om van daaruit voor nieuwe initiatieven te leren. Ook dit komt met mijn ideeën overeen, vandaar ook het zo juist gestarte onderzoek naar de opgeheven woongemeenschap van ouderen "de Halmen". Wat zou het schitterend zijn als we nu eens 10% van de investeringen die in technologische vernieuwingen geïnvesteerd worden voor sociale innovaties en evaluatieonderzoek zouden kunnen besteden.

Tot slot werpt Novy, motor achter de Wohnbund, de vraag op: hoe kun je druk uitoefenen om de sociale innovaties voor elkaar te krijgen? De aanwezigheid van ten minste 600 mensen uit acht Europese landen, de tientallen bijdragen, de publicaties, zijn een aanzet in die richting.

Bewonersemancipatie

's Middags volg ik de sessie over nieuwe woonvormen als sociaal-politieke innovatie. Een onderzoek naar 8 woongroepen wordt door Joachim Brech gepresenteerd. Het gaat om zeer heterogene projecten, met louter alleenstaanden of vrouwen of gezinnen of gemengd. Ook de motieven verschillen sterk: opheffen van isolement, wederzijdse hulp, met kinderen in de stad wonen, een nieuwe relatie van mens en natuur, een innerlijke verbondenheid met verschillende generaties als een "gekozen familie".

Bij de realisering liepen de gezinsprojecten tegen de minste problemen op, zij pasten relatief nog het beste binnen de bestaande regelgeving. Die projecten die niet met die regels uit de voeten konden, of zich daar principiële tegen verzetten, kwamen veel meer weerstanden tegen. De inschakeling van een progressieve woningbouwvereniging of een andere intermediair kon dan van doorslaggevend belang zijn. Uit de verschillende rechtsvormen die gehanteerd werden kon er geen als ideaal aangemerkt worden. Dikwijls ging het om combinaties van huur-, coöperatief en/of eigendomsrecht.

Zelfbouw speelde in bijna alle projecten een grote rol, de ervaringen liepen uiteen. Was het voor sommigen een positieve ervaring van een eeuwig durend ecologisch proces, ande-

ren werden de "eeuwige" bouwerij zat en wilden na verloop van tijd rust. Als algemeen verschijnsel kwam naar voren de overdimensionering van de gemeenschappelijke ruimten, die relatief extensief wordt gebruikt.

Wat valt er van elkaar te leren? Wat is er van de utopie terecht gekomen? Enerzijds vinden er in het dagelijks leven dingen gemeenschappelijk plaats die gewoon geworden zijn en die het leven lichter maken. Kleine dingen, zoals de sleutel in de deur kunnen laten zitten, bij onverwachte vertraging weten dat de kinderen bij anderen terecht kunnen, verzorging van plant en dier in de vakantie, voor kleine dingen bij anderen terecht kunnen, ofwel informeel oplossingen kunnen vinden voor talloze dagelijkse probleempjes. Anderzijds krijg je met nieuwe problemen te maken. In een hechte groep is het dagelijkse leven zo gewoon geworden dat de integratie van nieuwe bewoners een probleem kan geven. De groepen zijn intern sociaal homogeen, veranderingen van beroep of een nieuwe partner kunnen moeilijkheden opleveren met de oorspronkelijke identiteit van de groep. De conclusie die Brech uit zijn onderzoek trekt is, dat de bereikte emancipatie van man/vrouw en van jong/oud in woongroepen niet overgevaardeerd mag worden.

Vrouwenemancipatie

Het spanningsveld tussen individualiteit en sociabiliteit wordt in de bijdrage van Hermann Voegen belicht. Ulrike Schneider gaat in op de vraag "wat betekenen woongroepen voor vrouwen?" Het betreft resultaten uit een onderzoek onder 50 vrouwen in woongroepen met vrouw met kind(eren) en meestal een partner.

De scheiding tussen privé en gemeenschappelijk is ruimtelijk, financieel en juridisch aanwezig. Ruimtelijk geldt bijvoorbeeld dat het bij elkaar binnenlopen wel gemakkelijk is, dat het privédomein wat meer open geworden is naar het project toe, maar dat het gemeenschappelijke vooral gezien wordt als een toevoeging op het privédomein.

Voor vrouwen in woongroepen betekent het dat door een andere taakverdeling van de huishoudelijke arbeid er meer individuele ontplooiingsmogelijkheden ontstaan en de eisen die partner en kinderen stellen minder alomvatkend zijn. De gemeenschappelijkheid wordt vrijblijvend ingevuld, men bepaalt zelf wanneer en wat er samen gedaan wordt. Tijdelijk kan dat intensief zijn, dan weer een tijd heel weinig.

De door Schneider geïnterviewde vrouwen bezien de woongroep vooral in het perspectief van deze levensfase met kleine kinderen, niet

om er oud te worden. De belangrijkste pluspunten voor vrouwen bestaan uit meer communicatie in de directe nabijheid en een omgeving met meer speelruimte voor kinderen. Kun je nu vaststellen dat er sprake is van een ontlastend van vrouwen? Er zijn meer mogelijkheden om de huishoudelijke arbeid en zorg voor kinderen te verdelen, er is een breed netwerk aan dagelijkse hulp en er is meer communicatie. Mannen die zich geheel aan huishoudelijke taken onttrekken worden soms door medebewoners bekritiseerd. Maar er is ook meer arbeid voor vrouwen. Want het onderhoud van de gemeenschappelijke voorzieningen komt voor 80% op de vrouwen neer. Bovendien, als tegenpool van de positieve gevoelens van je nooit meer alleen voelen en een grotere openheid over dagelijkse problemen, zijn er gemengde gevoelens over de sociale controle. Bij spanning hebben vooral vrouwen daar mee te maken. Mannen, die overdag afwezig zijn, relativiseren of baggateliseren de conflicten. Of zoals Schneider het uitdrukt: "Vrouwen worden meer, zij moeten het zien uit te houden".

In de discussie wordt naar voren gehaald dat een onderzoeksoepzet, waarin alleen vrouwen hun ervaringen naar voren brengen, zowel het onderwerp emancipatie als de resultaten sterk inperkt. Want is voor de herverdeling van betaalde en onbetaalde arbeid, voor de zorg voor kinderen, niet juist ook de emancipatie van mannen thuis een onderwerp dat geproblematiseerd dient te worden en in woongroepen ook wordt? En liggen de beperkingen voor de herverdeling van de betaalde arbeid niet sterk bij de maatschappij: weinig part-time banen en arbeidsdeling ook voor mannen, en feitelijk nog steeds inkomensachterstand voor vrouwen? Ofwel moet de conclusie niet zijn dat woongroepen vrouwen en mannen iets te bieden hebben, maar dat emancipatie alleen in de private sfeer onvolgende is.

"Bofaellesskaber"

Op vrijdag kies ik 's morgens voor de Deense presentatie. Denemarken heeft in de jaren 70 een voorbeeldfunctie gehad voor Centraal Wonen en tien jaar geleden heb ik er een paar projecten bezocht. Ik ben benieuwd naar hun ervaringen.

Van de 5 miljoen mensen wonen er 100.000 meer of minder gemeenschappelijk. Men onderscheidt vier vormen: woongroepen; collectieven met woningen en gemeenschappelijke voorzieningen; productie collectieven (woonwerkpenden); sociale woningbouw met gemeenschappelijke voorzieningen.

Bouwkundig is bij de sociale woningbouw 3%

van o
schap
werkw
met l
nersc
getra
straa
verte
het l
iema
woni
Voor
inkor
het n
te ko
ving
aanzi
woni
20%
men
cond
opzet
groot
men
niet r
dubb
het g

Hans
Deer
bouw
woor
waar
ken
werd
volge
● De
voor;
stabi
door
● De
een
plicht
van
was
maai
werk
nam
vrij r
● De
6-36
men
der t
risika
proje
flicte
(bijv
zijn
taak
mige
● Ve

grijpste plus-
uit meer com-
id en een om-
voren kinderen.
ake is van een
n meer moge-
arbeid en zorg
is een breed
n er is meer
h geheel aan
ken worden
tiseerd. Maar
ven. Want het
ppelijke voor-
rouwen neer.
positieve ge-
en voelen en
lijkse proble-
s over de so-
ebben vooral
Mannen, die
n of baggatel-
chneider het
r, zij moeten

n gehaald dat
een vrouwen
ngen, zowel
de resultaten
herverdeling
heid, voor de
k de emanci-
nderwerp dat
orden en in
gen de beper-
n de betaalde
appij: weinig
ing ook voor
s inkomens-
wel moet de
pen vrouwen
en, maar dat
sfeer onvol-

or de Deense
n de jaren 70
por Centraal
k er een paar
wd naar hun

n er 100.000
lijk. Men on-
epen; collec-
schappelijke
even (woon-
uw met ge-
g.

ingbouw 3%

van de oppervlakte bestemd voor gemeen-
schappelijk gebruik (sociale activiteiten,
werkplaatsen, e.d.), min of meer vergelijkbaar
met buurthuizen. Organisatorisch is bewo-
nersdemocratie wettelijk geregeld met een
getrapt model. Buurtjes (een woonerf, een
straat) hebben een vorm van zelfbeheer, een
vertegenwoordiger wordt afgevaardigd naar
het buurtoverleg en van daaruit wordt er
iemand afgevaardigd in het bestuur van de
woningbouwvereniging.

Voor de sociale woningbouw bestaan er geen
inkomensgrenzen. Maar voor veel mensen is
het mogelijk en aantrekkelijk om een woning
te kopen. Sinds 1983 is er een nieuwe wetge-
ving voor coöperatieve woningen, waarbij het
aanzienlijk goedkoper geworden is om een
woning in co-eigendom te verkrijgen. Met
20% "eigen geld" (geleend bij de bank) kan
men het overige geld tegen aantrekkelijke
condities van de staat lenen. Dit maakt het
opzetten van Bofaelllesskaber - projecten in
grootte variërend (tot 36 woningen) waarover
men zelf het beheer voert - eenvoudiger en
niet meer zo exclusief voor huishoudens met
dubbele inkomens zoals in de jaren zeventig
het geval was.

Hans Skifter Andersen, werkzaam bij het
Deense onderzoeksinstituut voor de woning-
bouw en initiatiefnemer/bewoner van een
woongemeenschap, gaf een voordracht
waarin de mogelijkheden en enkele kenmer-
ken van woongemeenschappen geschetst
werden. Het succes is toe te schrijven aan de
volgende punten:

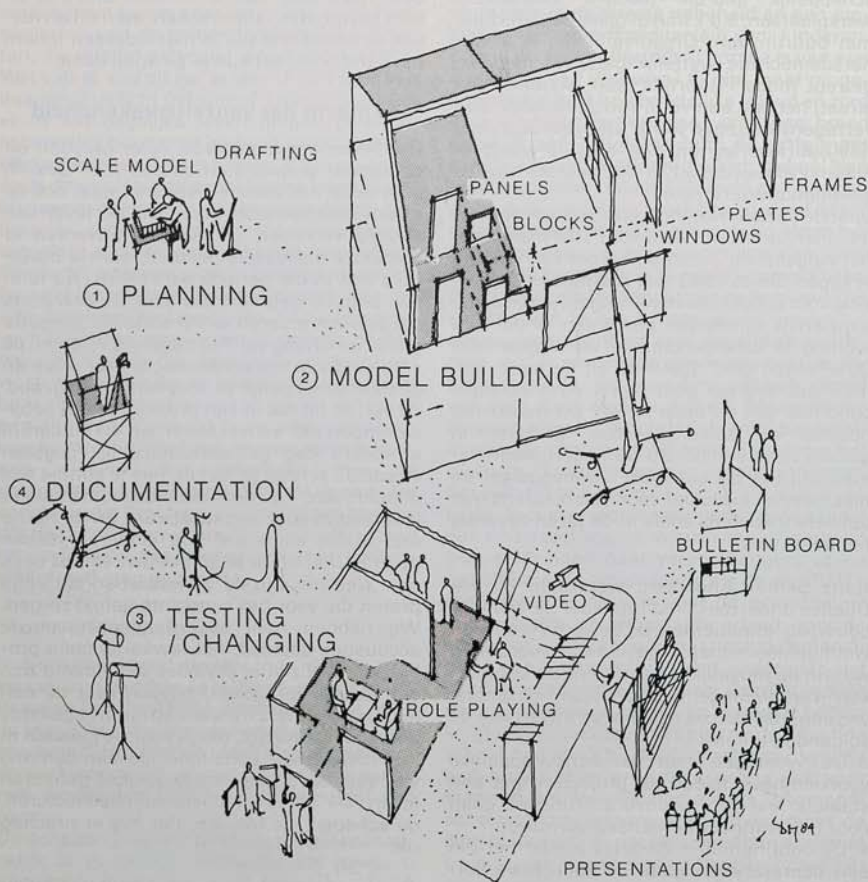
- De woningen met gemeenschappelijke
voorzieningen leiden tot projecten met een
stabiele leef- en woonvorm, functies gaan
door ook wanneer er mensen verhuizen.
- De continuïteit is mogelijk omdat het om
een liberale vorm gaat, de collectieve ver-
plichtingen zijn beperkt. Als voorbeeld daar-
van gaf hij aan wat in zijn project verplicht
was voor ieder; 1x/maand koken, 1x/3
maanden schoonmaken en lid zijn van een
werkgroepje naar keuze. De rest, de deel-
name aan maaltijden en andere activiteiten is
vrij naar keuze.
- De grootte van de projecten ligt tussen de
6-36 woningen. Bij de kleine projecten leeft
men in een dichter netwerk, men hoeft min-
der te organiseren, maar bij conflicten is het
risikanter voor de continuïteit. Bij de grotere
projecten zijn er meer mogelijkheden om con-
flicten op tamelijk zachte wijze op te lossen
(bijvoorbeeld elkaar een poosje ontwijken). Er
zijn meer mogelijkheden voor activiteiten en
taakverdeling. Maar er is meer kans dat som-
migen zich buitenstaander voelen.
- Veel contacten zijn gebaseerd op gemeen-

schappelijke behoeften en dingen samen
doen. Daarvoor hoef je niet bevriend met el-
kaar te zijn. Het samen koken, eten en afwas-
sen betekent niet dat je met iedereen intiem
bevriend bent, dat kun je gewoon doen.

"De macht der vanzelfsprekendheid"

Het bewonersverslag van Peter Mayhoff uit
een ander project sluit daarop aan. Ook hij
gaat in op het sociale netwerk, maar ook op
enkele moeilijkheden die zich in het leven van
alledag voordoen. In het begin werden er
eindeloze discussies gevoerd, enkele bewo-
ners zijn in die periode vertrokken. Nu is er
een situatie gegroeid die door de bewoners
als gewoon ervaren wordt en is die behoefte
om de inrichting van het dagelijks leven en de
verdeling van tijd en aandacht over privé en
gemeenschappelijk te motiveren weggeëbd.
Zo vertelt hij dat in zijn project met 25 koop-
woningen (42 volwassenen en 40 kinderen)
er iedere dag gemeenschappelijk gegeten
wordt. Je schrijft je niet in, nee je kunt je wel
uitschrijven. Op een maandschema tekent
iedereen in voor zijn kookbeurt. En de herrie
met al die kinderen? "De kinderen maken
geen herrie, oh ja er schreeuwt er wel eens
een. Nee het zijn de volwassenen die altijd
praten die voor het constante geluid zorgen.
Wij hebben heel veel aandacht aan de
accoustiek besteed, het lawaai is geen prob-
bleem". Wel zijn er periodes dat iemand zich
een poosje terugtrekt, bijvoorbeeld bij een
(echt)scheiding. En als er een nieuwe geliefde
aan tafel verschijnt, dat is voor de persoon in
kwestie ook wel eens moeilijk. Aan de hand
van veel dia's ging het dagelijkse gebeuren
leven. De windmolen, de zonnecollectoren, de
schapen, de feesten, het zag er prachtig
uit.

Om een project haar betekenis te laten con-
tinueren is het van belang dat de sociale or-
ganisatie door iedereen als de gewone situa-
tie wordt ervaren, routine wordt. De prachtige
titel van het onlangs verschenen proefschrift
van A. de Komter, "de macht der vanzelfspre-
kendheid" - daar gebruikt voor vastgeroeste
situaties - schiet me door het hoofd. Hoe zorg
je voor nieuwe vanzelfsprekendheden, hoe
organiseer je in een project enkele activitei-
ten zo dat ze de doelstelling van de groep
waarmaken als deel van het gewone dage-
lijkse leven? Want zolang dat niet het geval is,
schiet men als het even wat lastiger is terug
in die "macht der vanzelfsprekendheid" die is
overgeleverd, het oude traditionele gezinspa-
troon, dat vast verankerd in de ervaringen van
ieder op de loer ligt en gemakkelijk de nieuwe
sociale orde kan wegvagen.

Modellen op ware grootte

De laatste Deense bijdrage is van Peder Duellund Mortensen, die evenals Karen Zahle, werkzaam is aan het woninglaboratorium te Kopenhagen. De wet van de remmende voor- sprong wordt hier treffend geïllustreerd. Hij laat zien op welke wijze zij een modelstelsel ontwikkeld is, is in diverse andere instituten met verbeteringen overgenomen. Kopenhagen heeft nu een prachtig panelensysteem dat vervoerbaar is, zodat ook buiten Kopenhagen participatieprocessen begeleid kunnen worden. Want er is niet alleen een goed hanterbaar systeem voor modelbouw op ware

grootte ontwikkeld, er aan verbonden zijn een participatiewerkwijze, een planningsstelsel, een financiering en een voorlichtingsplan.

Aan de hand van een aantal projecten worden de mogelijkheden gedemonstreerd. Daarbij gaat het niet alleen om nieuwbouw, ook bij verbouw en aanbouw is het systeem met bewoners uitgetest. Een opvallend voorbeeld daarvan vormt de nieuwe gevel voor een flatgebouw, waarbij serreachtige ruimten aan de woning zijn toegevoegd. Ook een uitbouw ten behoeve van een lift, gecombineerd met nieuwe sanitaire voorzieningen en enige gemeenschappelijke ruimten, is op ware grootte met bewoners samen opgebouwd en geëvalueerd.

Bew

Omd
zaken
plaat
de co
gen a
probr
die v
scha
versu
tot pa
gelijk
de he
Het t
sluit
lijkhe
ling
moet
Wat
het g
vrag
word
den
den,
verja
verw
zorg
gen
mers
over
met
van
jecte
Beha
zich
men
dig o

Verf

De t
Trav
dak.
wijze
pane
won
in vo
aant
conc
voor
proj
med
dere
Jam
van

Oud

Piet
daar

Tijds

Bewustwording

Omdat ik hier al genoeg over de gang van zaken in projecten gehoord heb en genoeg plaatjes gezien heb, lijkt het me belangrijker de conflicten, teleurstellingen en mislukkingen aan de orde te stellen. Of ten minste te proberen wat concreter te worden over zaken die vrij achteloos gesteld zijn, zoals gemeenschappelijkheid, groeps grootte en hetero-versus homogeniteit. Deze aspecten in relatie tot participatie, de consequenties voor het dagelijks leven en ruimtelijke condities, worden de hoofdmoot van mijn bijdrage.

Het belang van bewustwording van en besluitvorming over zaken als gemeenschappelijkheid, groeps grootte en groepssamenstelling is duidelijk. Iedere potentiële bewoner moet zelf ideeën ontwikkelen over wensen. Wat ontbreekt is een model zoals dat er voor het gezin in grote lijnen wel is. Bijvoorbeeld vragen over welke huishoudelijke arbeid wordt gemeenschappelijk, worden maaltijden en inkopen groepsverantwoordelijkheden, wat te denken over vrijetijdsbesteding, verjaardagen en feestdagen? Hoe liggen de verwachtingen van onderlinge hulp en verzorging, en emotionele steun? Dergelijke vragen zijn niet met een enquête onder deelnemers te inventariseren, er is communicatie over nodig, begripsvorming. De samenhang met bijvoorbeeld de grootte en samenstelling van een groep kan door informatie over projecten duidelijk worden.

Behalve dat het voor bewoners van belang is zich een min of meer realistisch beeld te vormen is het voor het planvormingsproces nog duidelijkheid te verschaffen.

Verbouw panden

De tweede Nederlandse bijdrage komt van Travro James: leven en werken onder één dak. Hij geeft een duidelijk overzicht van de wijze waarop de LOBH het project verbouw panden heeft opgezet. Uit een oproep aan bewonersgroepen, die met een woonwerkpand in voorbereiding bezig waren zijn een beperkt aantal projecten geselecteerd. Een goede conditie van het pand was een voorwaarde, voorts is gestreefd naar verscheidenheid. De projecten zijn zorgvuldig begeleid en gevolgd, mede om de ervaringen en inzichten voor andere groepen toegankelijk te maken. Travro James besluit met een presentatie van dia's van deze projecten met een nadere uitleg.

Ouderen

Piet Houben en Fokke Wind nemen het daarna over. Hun bijdrage sluit goed aan bij de

workshop over ouderen en nieuwe woonvormen, een onderdeel waarvan ik teveel in de discussie participeerde om er een verslag van te kunnen maken.

Een enkele jaren geleden gemaakte videofilm over ouderen en hun woonsituatie geeft een zeer indringend beeld over het leven van ouderen, de betekenis van de eigen woning en de buurt, de moeite die het kost om aan een verzorgingshuis te wennen, zelfs als het voor tijdelijk is. Zelfstandigheid bewaren en toch voor sommige zaken en soms tijdelijk geheel op de hulp en zorg van anderen aangewezen zijn en daar liefst binnen de eigen woning de oplossing voor zien te vinden. Dat daar heel wat (instellingen en goede wil) voor komt kijken is zorgvuldig in beeld gebracht en heeft aan actualiteit nog niets verloren.

Houben presenteert het vervolg, het recente onderzoek naar alternatieven voor het verzorgingshuis en de manier waarop deze loskoppeling van zorg en woonsituatie geïntroduceerd kan worden. Hoe kunnen ouderen of toekomstige "cliënten" over hun toekomst nadenken en betrokken worden bij de ontwikkeling van nieuwe mogelijkheden? En wellicht een nog groter probleem, hoe kunnen de diverse instanties waar ouderen nu afzonderlijk mee te maken krijgen onder één paraplu functioneren? Hoe kun je dergelijke ideeën tot praktisch uitvoerbare vernieuwingen herleiden en ingang doen vinden? De techniek van introductie van sociale innovatie bestaat allereerst uit het mensen - ouderen en professionals - persoonlijk aanspreken, hen in open discussies mogelijkheden laten ontvouwen. Deze intensief begeleide discussieronden verlopen van zeer open op fantasie en wensen gerichte thema's, naar meer gebonden op concretisering gerichte thema's. Zorg aan huis of dicht bij huis, zorg voor de duur die nodig is en de zaken die nodig zijn, coördinatie in een kleinschalig buurtsysteem, met in die buurt woningen die passen bij de woonwensen van ouderen. De levendige discussie maakt wel duidelijk dat de zorg die nu via zeer diverse kanalen geregeld wordt, met uiteenlopende financieringsbronnen, zich niet eenvoudig in een samenwerkend geheel laat voegen. Wordt het goedkoper? De onderzoekers verwachten van wel, maar wanneer dat toch niet het geval zou zijn, is dat nog geen reden om het niet na te streven, wanneer ouderen zich op die manier meer zelfstandig, meer verzorgd en veilig weten.

Verzorging en nieuwe woonvormen

Drie dagen met honderden mensen die naar de toekomst kijken, die op een of andere wijze betrokken zijn bij nieuwe woonvormen en ont-

wikkelingen in de samenleving. Acht Europese landen presenteren hun vernieuwingen: dat biedt herkenning en veel mogelijkheden om van elkaar te leren. Het is me vreemd te moede. Hier wordt bepleit, waarvoor ruim tien jaar geleden bij de vakgroep Wonen geijverd is, een zelfstandig instituut voor participatie en modelbouw. En dat is bij de inkrimping van de vakgroep het eerste wat het College van Bestuur schrapt, nog voor er een nieuw onderwijsprogramma en de toekomstige structuur bekend is.

Emancipatie van bewoners, nieuwe vormen van zeggenschap in planning en beheer staat centraal in diverse voordrachten. Housingcoops, Bofaellesskaber, Mietermitbestimmung, das wohndemocratische Netzwerk, dezentrale Verwaltung, overal wordt gezocht naar mogelijkheden om de betrokkenheid van bewoners vorm en inhoud te geven.

In de workshop over de vergrijzing van Europa en de nieuwe woonvormen zie je dat men overal zoekt naar de samenhang tussen dagelijkse verzorging, sociale integratie en woonvormen. Van alternatieven voor het verzorgingshuis tot het Hamburgse woonproject van de Grijsse Panters, tientallen experimenten laten zien dat ouderen zelf nieuwe vormen zoeken en de emancipatie onder de grijzen voortschrijdt.

De bijdragen over sociale innovaties gaan over de herverdeling van met name de huishoudelijke arbeid. Voor vrouwen ontstaan er in nieuwe woonvormen sociale netwerken die meer mogelijkheden bieden zorg voor gezin met werk buitenshuis te combineren. Ook voor mannen blijkt dat uit hun persoonlijk relaas, hoewel een onderzoek daarnaar niet zou misstaan. Emancipatie – bron van spanning binnen het gezin – heeft meer mogelijkheden in collectieve woonvormen in het dagelijkse leven vorm te krijgen.

Nieuwe relaties tussen betaalde arbeid en wonen, de buurt als werkplaats, zelfbouw en nieuwe relaties tussen de mens en zijn natuurlijk milieu, al deze thema's die hier aan de orde zijn gekomen in samenhang met maatschappelijke veranderingen, nemen als geheel al jaren een belangrijke plaats in de Wageningse huishoudwetenschappen in. Maar in Wageningen worden de mogelijkheden voor onderwijs en onderzoek zo drastisch ingekrompen, dat de kans dat er op het terrein van woonvernieuwingen nog kan worden bijgedragen vrijwel tot nul gereduceerd is. Het slechte academische klimaat loopt echter met één ontwikkeling wel in de pas, en dat is het volkshuisvestingsbeleid voor de jaren negentig. Ook daarin wordt uitsluitend naar financiële plaatjes gekeken en is geen ruimte voor woonkwaliteit op een boven-individueel ni-

veau. De Wohnbund typeert die woonkwaliteit zo: "Vielmehr sind differenzierte Wohnbedürfnisse zu berücksichtigen. Wohngruppenprojekte, deren Qualität über das Wohnen als individuelles und anonymes Nutzen einer Wohnung hinausgeht, verdeutlichen, in welcher Weise sich die Ansprüche an das Wohnen verändert haben."

Congresbundels

Jürgen Barsch, Cornelia Cremer, Klaus Novy. Neue Wohnprojekte, Alte Genossenschaften. Köln, Verlag für wissenschaftliche Publikationen, 1989.

Joachim Reinig. Wohnprojekte in Hamburg von 1980 bis 1989. Darmstadt, Verlag für Wissenschaftliche Publikationen, 1989.

Auteur

Ir. B. E. T. A. (Beatrice) Kesler, Vakgroep Wonen, Landbouwniversiteit Wageningen, Prof. Ritzeema Bosweg 32a, 6703 AZ Wageningen. Zij werkt aan een proefschrift over Centraal Wonen.

Ziekenhuis en commercie

J. H. Peters en E. Forbes. *Ziekenhuis en commercie*, een pleidooi voor verzakelijking. 273 pagina's, prijs f 42,50, te bestellen bij Spruyt, van Mantgem en de Does B.V., Postbus 63, 2300 AB Leiden onder nummer 921801.

In dit boek staat de verzakelijking van de Nederlandse gezondheidszorg centraal. Met bewondering, maar vaker met afschuw, wordt daarbij verwezen naar de Verenigde Staten van Amerika. Aan de ene kant wordt daar de grootste vooruitgang geboekt, maar aan de andere kant is de gezondheidszorg er zo verzakelijkt of commercieel, dat mensen met een laag inkomen er de dupe van worden. Tussen deze twee uitersten beweegt zich de oordeelsvorming over de toelaatbaarheid van verzakelijking van de gezondheidszorg in Nederland. Intussen wordt hier het ene initiatief na het andere genomen. Bovendien worden langzaam maar zeker de voorstellen van de commissie Dekker voor een meer marktgerichte gezondheidszorg door de Nederlandse overheid geïntroduceerd. Een beleidsvisie die lang niet door iedereen onderschreven wordt. "Ziekenhuis en commercie" brengt de huidige situatie in beeld, maar richt zich bovenal op het doorbreken daarvan. Verzakelijking met in haar kielzog commercie kan volgens de auteurs, mits goed gedoseerd, ook voor de gezondheidszorg in Nederland profijtelijk zijn en het marktgerichte denken waarnaar de overheid streeft, beter gestalte geven.

Prod

A. Ver
ventie
SWO
na's in
SWO
2518

Waars
te we
onder
de kw
symbo
aanbe
reinig
chloor
pentin
voork
produ
schre
Door
wat
Daarr
wann
ontho
omga
SWO
den n
en v
waars
voorli
Een g
werde
ander
geva
sume
aanbe

Nieu
cons

G. Fra
teriaa
zoeks
f 24,
Emma
070-4

Nieuw
Tijdsch